

МОЖЛИВОСТІ ПРОЕКТИВНОГО МЕТОДУ В ОЦІНЦІ ОЗНАК СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ

POSSIBILITIES OF THE PROJECTIVE METHOD IN THE EVALUATION OF SIGNS OF SUICIDAL BEHAVIOR

Стаття присвячена розгляду можливості проєктивного методу визначити певні ознаки суїцидального ризику. Зазначено, що суїцидальна превенція є найважливішим завданням у зміцненні психічного здоров'я суспільства. Звернено увагу на те, що українське суспільство нині перебуває в небезпечній зоні щодо рівня самогубства за відповідним індексом. Крім того, зростає частка осіб, котра скоюватиме самогубство, серед молоді. Особливу загрозу становить те, що кількість суїцидальних спроб значно перевищує число завершених самогубств, а це створює так званий «ефект айсбергу». Втім, суїцидальна поведінка, її складники часто приховані, що створює певні перепони для подолання та надання кризової допомоги. Тому вкрай важливо ідентифікувати людей, у яких є суїцидальні тенденції, але які не висловлюють їх явно. У психології для дослідження і діагностики використовуються проєктивні методи, що можуть виявити приховані шари особистості за допомогою проєкції внутрішнього змісту на зовнішній стимул. Однією з методик цього методу може бути Тематичної апперцепції тест (ТАТ). Свідчень про застосування ТАТ у суїцидологічній практиці небагато через трудомісткість процедури. У цій публікації розглянута можливість ідентифікації ознак ризикованої з погляду аутоагресивних тенденцій поведінки молодих людей, які відображаються в реакції на певні сюжети ТАТ. Передбачається, що це може застосовуватися як інструментарій у діагностичній роботі з превенції суїцидів. Робота проводилася в рамках дослідження психодинаміки цільової спрямованості в контексті футурреальної психології Я.В. Васильєва, яка визначає, що основою саморозвитку особистості, її адаптації, психічного здоров'я є постановка перспективних цілей. Тестування пройшли чотири молоді людини із суїцидальними тенденціями в анамнезі. Респондентам було запропоновано п'ять картинок із загального набору для роботи із кризовими піддослідними й обрані деякі категорії аналізу. Респондентам притаманна агресія та самоагресія серед потреб, пасивна або споглядальна позиція, важкість у плануванні життя, схильність до реактивної поведінки у збиток цілеспрямованій.

Ключові слова: суїцидальний ризик, Тематичної апперцепції тест, психодинаміки

цільової спрямованості, футурреальна психологія, потреби, теми, позиція героя.

The article is devoted to the consideration of the possibility of projective methods to determine certain signs of suicidal risk. It is noted that suicidal prevention is the most important task in strengthening the mental health of society. Attention is drawn to the fact that the Ukrainian society is currently in a dangerous zone in terms of the suicide rate according to the corresponding index. In addition, a growing proportion of individuals will commit suicide among young people. A particular threat is that the number of suicide attempts significantly exceeds the number of completed suicides, creating the so-called "iceberg effect". However, suicidal behavior and its components are often hidden, which creates certain obstacles for overcoming and providing crisis assistance. Therefore, it is extremely important to identify people who have suicidal tendencies, but they could not express them explicitly. It is noted that in psychology for research and diagnostics, projective methods are used that can reveal the hidden layers of the personality using the projection of the internal content on an external stimulus. One of the techniques of this method may be the Thematic Apperception Test. It is noted that there is little evidence of the use of TAT in suicidological practice due to the laboriousness of the procedure. It is noted that this publication considers the possibility of identifying signs of risky behavior in terms of auto-aggressive tendencies of young people, which are reflected in reactions to certain TAT plots. It is assumed that this can be used as a toolkit in diagnostic work for the prevention of suicide. The work was carried out within the framework of the study of goal orientation psychodynamics in the context of futuristic psychology of Ya.V. Vasiliev, who determines that the basis for self-development of an individual, its adaptation, mental health is the setting of promising goals. Four young men with suicidal thoughts were tested. The respondents were offered five pictures from the general set for working with crisis experimental subjects and selected some categories of analysis. It was noted that the respondents are characterized by aggression and aggression among needs, a passive or contemplative position, heaviness in planning life, a tendency to reactive behavior to the detriment of purposeful one.

Key words: suicide risk, thematic apperception test, goal orientation psychodynamics, futuristic psychology, needs, topics, position of the hero.

УДК 159.9.019.4:001.8(045)
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.21.22>

Каневський В.І.
к.психол.н., доцент,
доцент кафедри психології
Чорноморський національний
університет імені Петра Могили
ORCID ID: 0000-0002-3197-9413

Постановка проблеми. Превенція суїциду – найважливіше завдання у зміцненні психічного здоров'я суспільства, особливо коли йдеться про українське суспільство, де проблема профілактики суїцидальної поведінки стоїть досить гостро. Незважаючи на певну тенденцію до зниження індексу самогубства за останні роки, наша країна все

ще поблизу небезпечної зони 20 і більше на 100 тис. чол.: 18,5 за даними за 2016 р. [4]. Згідно з ВООЗ за останні 15 років число випадків суїциду серед осіб у віці 15–24 років зросло вдвічі, серед причин смертності в багатьох розвинених країнах вони займають 2–3 місця. Ці цифри не враховують спроби суїциду, які, за оцінками тієї ж ВООЗ, відбуваються при-

близко у 20 разів частіше, ніж самогубства, що «вдалися» [15]. На жаль, суїцидальні думки часто не висловлюються явно, і ледь помітні ознаки їхньої наявності можуть стати помітними тільки після спроби самогубства людини. Тому вкрай важливо ідентифікувати людей, у яких є суїцидальні тенденції, але які не висловлюють їх явно. З огляду на все це для нас було очевидно, що звичайні інтерв'ю, відкриті або закриті, мають свої межі як відповідний інструмент, і ми вирішили звернутися до методу, який був би менш прямим, таким, що з більшою імовірністю виявить контент, який не є відкритим.

У психології для дослідження і діагностики використовуються проєктивні методи, що можуть виявити приховані шари особистості за допомогою проєкції внутрішнього змісту на зовнішній стимул.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інформації про використання проєктивної методики ТАТ у суїцидологічній практиці, на жаль, не так багато. Ця методика, незважаючи на її діагностичні можливості, використовується не так часто через трудомісткість проведення, обробки результатів і аналізу. Варто згадати кілька важливих спостережень у протоколах ТАТ осіб, котрі в минулому намагалися скоїти самогубство. Е. Shneidman (1961) припустив, що суїцидальні люди мають тенденцію мислити дихотомічно (через своє вузьке мислення) в термінах або зіткнення з безнадійними ситуаціями, або вибору смерті. Це певною мірою підтверджено дослідженням Litinsky & Haslam [14], які запропонували 5 картинок із набору із суїцидальною і нейтральною тематикою. Ними також висловлено припущення, що клієнти із суїцидальними намірами схильні когнітивно й емоційно «відключатися». Це дослідження також показало, що суїцидальні пацієнти пишуть розповіді коротше, ніж пацієнти, не схильні до суїциду, однак у деяких інших дослідженнях не вдалося виявити велику різницю у змісті історій людей з історією спроби самогубства і без неї (Lester, 1970). Низку досліджень сфокусовано на особистісних розладах, які можна пов'язати із суїцидальною симптоматикою: наприклад, депресією (Eva Nekvarilova, 2013, О.С. Аврамчук, 2011), також в українському контексті зустрілося повідомлення Наталії Сербиновської «Діагностика суїцидальних тенденцій підлітків». У її праці зазначалося, що в оповіданнях досліджуваних переважали страждальна й агресивна позиції.

Постановка завдання. У нашій публікації ми хочемо розглянути можливість ідентифікації ознак ризикованої з погляду суїцидальних тенденцій поведінки молодих людей, які відображаються в реакції на певні сюжети ТАТ. Нам здається, що це може застосовуватися як інструментарій у діагностичній роботі з пре-

венції суїцидів. Як відомо, використовуваний нині варіант ТАТ складається зі стандартного набору таблиць із зображенням щодо невідзначених ситуацій. Кожна з таблиць допускає можливість неоднозначної інтерпретації, водночас спеціально виділяють таблиці, що провокують депресію і суїцид, агресію та сексуальну перверзію, домінування – підпорядкування, сексуальні та сімейні конфлікти і т. ін. Детальніше тест і процедуру проходження представлено у роботах [8–10; 12].

У роботі із кризовими клієнтами, у діагностиці суїцидального ризику і т. ін., згідно з дослідженням Л. Беллака (1986), стимульний матеріал може використовуватися частково, базовий набір становив 9 таблиць. Втім, під час роботи із суїцидентами звертають увагу на такі сюжети (або можна використовувати з усього набору тільки їх у контексті комплексної діагностики): сюжет 3ВМ (чоловічий варіант), що визначає стан депресії, суїцидальні наміри, тенденції уникнення покарання або прийняття провини; сюжет 9GF (жіночий варіант), який визначає відносини між жінками, суперництво через чоловіка, може означати депресивний стан, суїцидальні наміри, параноїдальні тенденції підозрливості та переслідування; сюжет 14 визначає загальний фон настрою, депресивні та суїцидальні тенденції, фантазії; сюжет 15 визначає ставлення до смерті, іноді у символічній формі відображає агресивні почуття до конкретної людини (бажання її смерті). Сюжет прогностичний щодо суїциду; сюжет 17GF (жіночий варіант) означає очікування щодо якоїсь складної ситуації, іноді виділяє суїцидальні тенденції; сюжет 20 визначає актуальні страхи, почуття самотності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, існує багато схем для обробки й аналізу оповідань за ТАТ. Схеми, запропоновані Л. Беллаком, Г. Мюрреєм, Д. Рапапортом, Е. Раньге, Д. Леонтьєвим, Е. Соколовой, М. Дукаревіч, досить інформативні та мають велике значення для інтерпретації отриманого матеріалу, але трудомісткі та займають багато часу на їх проведення й обробку; тим більше, що наше дослідження було обмежене рамками загального проєкту. Робота проводилася серед студентів ЧНУ ім. П. Могили в рамках дослідження психодинаміки цільової спрямованості в контексті футурреальної психології Я.В. Васильєва, яка визначає, що основою саморозвитку особистості, її адаптації, психічного здоров'я є постановка перспективних цілей [2; 5–7]. Виходячи з цього, ми вибрали декілька категорій, які нас зацікавили і як можливість діагностувати індикатори суїцидальних тенденцій, і як можливий напрям майбутніх досліджень.

Тестування пройшли чотири людини, двоє юнаків і двоє дівчат:

Володя Б., 18 років, суїцидальні думки, вперше в 11 років, зараз бувають один раз на тиждень, причини – немає інтересу до життя, в анамнезі 3 суїцидальні спроби, остання два роки тому, спосіб – самоотруєння.

Олексій К., 19 років, суїцидальні думки, вперше у 13 років, зараз бувають один раз на тиждень, спосіб, яким мав би скоїти спробу – стрибок із високоповерхового будинку, в анамнезі спроб самогубства не було.

Ольга Р., 18 років, суїцидальні думки, вперше у 10 років, перша суїцидальна спроба в 11 років, всього 5 суїцидальних спроб: нанесення порізів гострими предметами, самоотруєння; госпіталізація, розглядає суїцидальну спробу як спосіб вирішення життєвих ситуацій.

Поліна Л., 19 років, суїцидальні думки, вперше у 16 років, причини – боязнь втрати рідних і бажання піти із життя раніше, щоб не відчувати втрату; спосіб, яким мала би скоїти спробу – стрибок у воду, але спроб самогубства не було, саме від того, як почуватимуться рідні. У 15 років Поліні, за її словами, було поставлено діагноз «клінічна депресія».

Ми вибрали низку показників симптомологічного аналізу: структурних і змістових (обов'язкових), які показують мотиваційну й емоційну сфери випробовуваних і які можна враховувати надалі як індикатори стану. Серед структурних показників ми звертаємо увагу на категорію часу, оскільки це пов'язано з нашими дослідженнями в галузі футурреальної психології та цільової спрямованості [5–7], як і показники: цілі та потреби, позиція героя, теми та конфлікти.

Результати тестування представлені в таблицях.

Результати дослідження показують, що основна частина оповідань локалізована в сьогоденні, це те, що хвилює і чим живуть досліджувані. Майбутній час або відсутній, що говорить про невміння, нездатність людини планувати своє життя, що також може відбуватися через надмірну імпульсивність, або описано формально, що також свідчить про порушення механізмів планування власної діяльності. Це, у свою чергу, підтверджується групою діагностичних показників «цілі». За рідкісним винятком, цілі в оповіданнях або не представлені, або не розроблені. Це говорить про схильність випробовуваних до реактивної поведінки, а не до цілеспрямованої. У свою чергу, це перегукується з нашими результатами дослідження поведінки парасуїцидентів [5; 7]. Відзначимо, що й у дослідженні цільової спрямованості у визначених респондентів були відсутні так звані «дальні цілі» в термінології футурреальної психології, а також мінімально висловлені цілі процесів саморозвитку. Звернення до минулого – це показник ефективності використання респондентом свого минулого досвіду. Поява формального минулого (ФМ) і вкороченого минулого (ВМ) у більшості оповідань, на думку фахівців [12], говорить про труднощі використання випробовуваним свого минулого досвіду, можливо, він настільки тяжкий, що витісняється. Перераховане вище можна розглядати як психологічний еквівалент депресивного стану. Більше 70% тем – особисті, що свідчить про заглибленість випробовуваних в особистісну проблематику, звертає на себе увагу відсутність інтимної тематики. Серед потреб домінують агресія й аутоагресія (29,4%), пасивність (23,5%) і залежність (17,6%). Пози-

Таблиця 1

Показники тестування респондентів за стимульним матеріалом ТАТ

Володя Б.							
№ з/п	Карти Показники	ЗВМ	9GF	14	15	20	17GF
1.	Тема	Особиста		Особиста, абстрактно-філософська	Особиста, потреба в розумінні	Особиста	
2.	Потреби	Автономія, агресія, відкидання		Пасивність	У розумінні	У залежності	
3.	Перепони	-		-	-	-	
4.	Позиція героя	Дієва		Споглядальна	Споглядальна	Споглядальна	
5.	Цілі	Не розроблені		Не розроблені	Не розроблені	-	
6.	Конфлікт	Внутрішній		-	-	-	
7.	Минуле	Формальне		Вкорочене	Вкорочене	Вкорочене	
8.	Майбутнє	Вкорочене		Формальне	Формальне	Формальне	
9.	Теперешнє	+		+	+	+	

Олексій К.							
№ з/п	Карти	ЗВМ	9GF	14	15	20	17GF
	Показники						
1.	Тема	Особиста		Особиста	Сімейна	Сімейна	
2.	Потреби	Уникнення невдачі		Подолання труднощів	Уникнення небезпеки	Агресія	
3.	Перепони	-		-	-	-	
4.	Позиція героя	Не визначена		Споглядальна	Споглядальна	Пасивна	
5.	Цілі	Не розроблені		Не розроблені	Не розроблені	Не розроблені	
6.	Конфлікт	-		Внутрішній	-	-	
7.	Минуле	Вкорочене		Вкорочене	Вкорочене	Вкорочене	
8.	Майбутнє	-		-	-	-	
9.	Теперішнє	+		+	+	+	
Ольга Р.							
№ з/п	Карти	ЗВМ	9GF	14	15	20	17GF
	Показники						
1.	Тема		Особиста	Особиста	Відмова*	Особиста	Соціальна, особиста
2.	Потреби		Приниження, аутоагресія	Аутоагресія		Агресія	Аутоагресія, залежність
3.	Перепони		-	-		Внутрішні	Внутрішні
4.	Позиція героя		Імпульсивна	Страждальна		Імпульсивна	Імпульсивна
5.	Цілі		-	-		Реалістичні	-
6.	Конфлікт		Внутрішній	Внутрішній		-	Внутрішній
7.	Минуле		Формальне минуле	Формальне минуле		Вкорочене минуле	Формальне минуле
8.	Майбутнє		Вкорочене майбутнє	Вкорочене майбутнє		-	-
9.	Теперішнє		+	+	+	+	
Поліна Л.							
№ з/п	Карти	ЗВМ	9GF	14	15	20	17GF
	Показники						
1.	Тема		Особиста, фантастична	Особиста, кримінал	Особиста, соціальна	Особиста	Особиста, соціальна
2.	Потреби		Ауто агресія, залежність	Агресія, ауто агресія, уникання небезпеки	Пасивність, приниження	Пасивність	Пасивність
3.	Перепони		-	Зовні пасивні	-	-	-
4.	Позиція героя		Споглядальна	Дієва	Страждальна	Споглядальна	Споглядальна
5.	Цілі		-	Реалістичні	-	-	-
6.	Конфлікт		Внутрішній	Зовнішній	-	-	Внутрішній, вирішений
7.	Минуле		-	+	+	-	-
8.	Майбутнє		Формальне	Формальне	-	-	-
9.	Теперішнє		+	+	+	+	+

* – реакція Ольги У. на карту 15: «Ой, Господи, это такое страшное. Мне кажется, эта картинка очень ужасная. Так... (відкашлюється, потім закриває обличчя руками та плаче)». – «Может, прекратим?» (Киває на знак згоди)

ція героя – або споглядальна, або пасивна, це зрозуміло, оскільки цілі відсутні або не визначені; дієва позиція зустрічається тільки у двох оповіданнях.

Висновки. Наше дослідження показало, що певні показники проективної методики ТАТ можуть бути затребувані у роботі з людьми, котрі мають суїцидальні думки. Було відзначено, що респондентам притаманні агресія та самоагресія серед потреб, пасивна або споглядальна позиції, важкість у плануванні життя, схильність до реактивної поведінки у збиток цілеспрямованій. Ці дані підтверджуються результатами дослідження парасуїцидального типу поведінки, зокрема, з рівнем безнадійності (модифікована шкала BHS А. Бека), депресії (BDI того ж А. Бека), нашої методики «Цільової спрямованості особистості». Ці показники можуть виступати своєрідними індикаторами ризикованої поведінки. Ми звернулися тільки до частини формальних категорій, не заглиблюючись поки у змістову сферу, яка містить багато цінного в діагностичному і прогностичному плані; взяти хоча б історії до картини 14.

На закінчення можна сказати, що з огляду на бідність досліджень у цій сфері фахівець не повинен розглядати наявність ознаки (або набору ознак) на проективному тесті як повний доказовий індикатор наявності суїцидальних думок; тим не менш, його слід розглядати як індикатор для подальшого вивчення ризику самогубства. З огляду на серйозні наслідки наявності суїцидальних думок у людини превентивні заходи вимагають більш широкої перспективи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аврамчук О.С. Використання ТАТ для діагностики захисних механізмів в клінічній практиці. *Проблеми сучасної психології*. 2011. № 14. С. 12–23.

2. Васильев Я.В. Целевая направленность личности (футурреальный подход). Saarbrücken : Palmarium Academic Publishing, 2015. 232 с.

3. Вашека Т.В. Використання проективних методик з метою діагностики суїцидальних тенденцій у підлітків. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. «Соціологія. Психологія. Педагогіка»*. 2005. Вип. 22. С. 33–36.

4. Воронін М. День запобігання самогубствам: Україна – серед сумних «лідерів». 9 вересня 2019. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-49637010>.

5. Каневский В.И. Парасуицид, черты личности и временная перспектива. в журналі: *Humanitatis*. 2018. № 1. URL: <http://st-hum.ru>.

6. Каневський В.І. Цільова спрямованість особистості: можливості корекції. *Habitus*. 2020. Вип. 12. Т. 2. С. 150–154.

7. Каневский В.И., Васильев Я.В. Целевая направленность, содержание целей и парасуицид. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. 2018. № 4 (8). Vol. 2. June.

8. Леонтьев Д.А. Тематический апперцептивный тест. Москва : Смысл. 2000. 254 с.

9. Мюррей Генрі О. Тематичної апперцепції тест / під ред. Л. Бурлачука. ОС Україна, Київ, 2009. 32 с.

10. Норакидзе В.Г. Методы исследования характера личности. «Меценатереба», 1975. 244 с.

11. Соколова Е.Т. Психологическое исследование личности: проективные методики. Москва : ТЕИС, 2002. 150 с.

12. Тематической апперцепции тест : методическое пособие / сост. В.А. Шаповалов. Киев : Освіта України, 2015. 80 с.

13. Devvarta Kumar, S. Haque Nizamie, Priyadarshree Abhishek, Lavanya Tumkur Prasanna. Identification of suicidal ideations with the help of projective tests: A review. *Article history*: Received 2 May 2014.

14. Litinsky A, Haslam N. Dichotomous Thinking as a Sign of Suicide Risk on the TAT. *Journal of Personality Assessment Volume*. 1998. № 71. P. 368–378.

15. Suicide: An Unnecessary Death / ed. by D. Wassermann. New York, 2016. 432 p.